

КРИМИНАЛИСТИЧКО- ОБАВЈЕШТАЈНИ МОДЕЛ ОРГАНИЗАЦИЈЕ РАДА ПОЛИЦИЈЕ

ПРЕТХОДНО САОПШТЕЊЕ

DOI 10.7251/DEFSR4922101A	UDK 351.74/.76:351.862.21	COBISS.RS-ID 135429889
---------------------------	---------------------------	------------------------

Проф. др Милутин Атељевић¹
Драган Милошевић, мастер правник²

Апстракт: Карактеристике и појавни облици криминалитета у модерно доба нужно мијењају филозофију приступа његовом сузбијању. Раније је постојала јасно одређена граница између превенције и репресије, док данас то више није случај. Нови, проактивни приступи у организацији рада полиције, бришу те границе. Увођењем нових стратегија, тежи се постизању синергије циљаних превентивних и репресивних мјера ради остваривања дугорочних циљева борбе против криминалитета. Иако релативно нова филозофија, криминалистичко- обавјештајна дјелатност и на њој заснован полицијски рад, омогућавају постизање јединства и симбиозе између проактивних и реактивних метода полицијског рада. Штавише, ове методе се међусобно допуњују. Такође, можда најзначајнији допринос криминалистичко- обавјештајног рада јесте у рационализацији употребе расположивих ресурса. Циљ овог рада јесте указати на чињеницу да, уколико се правилно схвати, криминалистичко- обавјештајна дјелатност може бити веома ефикасан начин приступа супротстављања криминалу.

Кључне ријечи: *криминалистичко-обавјештајни рад, криминалистичко-обавјештајни модел, рад полиције вођен обавјештајним сазнањима*

1 Универзитет Синергија, Бијељина
контакт:: milutin.ateljevic@gmail.com

2 контакт: defendo1997@gmail.com

Увод

Неоспорно је да су друштвени процеси и појаве у међусобним узрочно- посљедичним везама са елементима и чиниоцима друштва. Како се процеси одвијају у континуитету, неминовно је да утичу на околину мијењајући и прилагођавајући је трендовима. Државне институције, а међу њима и разне агенције за примјену закона, као значајан сегмент друштва, морају нарочито флексибилно и у реалном времену реаговати на настале промјене. Ово је неопходно у сврху очувања дигнитета институција, јер је примјена закона осјетљива област, у којој нису дозвољене импровизације и која гарантује владавину права. Као таква, знатно је осјетљивија у односу на већину других организација или установа социјалног карактера.

Полиција, као најпознатија агенција за примјену закона, усљед изложености у заједници у којој дјелује, подложна је утицајима социјалних процеса који се одвијају у друштву као цјелини, или појединим његовим дијеловима. Логички, ово доводи до закључка да полиција мора прилагођавати методе и начин рада, али и своју организацију у сразмјерном временском року у односу на настанак и уочавање друштвених промјена.

Промјена начина и убрзање темпа живота у савремено доба, продор информационих технологија, убрзање протока роба и новца, свакодневне миграције становништва и олакшан прелазак државних граница, доводе до трансформације криминала и под знак питања стављају ефикасност традиционалних метода полицијског рада које су, према својој суштини, реактивне и удаљене од заједнице. Осим тога, намеће се питање сврсисходности предузимања акције када је већ настала штета, односно, када је кривично дјело већ почињено. Под оваквим околностима јавила се потреба за помјерање фокуса рада полиције на предузимање акције у циљу спречавања настанка кривичног дјела, тј. за проактивним приступом борби против криминалитета. Претпоставка за успостављање оваквог система јесте приближавање заједници и интеракција

између полиције и заједнице³.

Поједини аутори сматрају да „*полиціјську діяльність суїрої-сїавляння криміналу не їреба усмјеравати само ка оствареним кримінальним феноменима, већ їреба да се усредсређује на услове и узроке који їродукују кримінал*“ (Симоновић, 2004:32).

Криминал, као друштвена појава која датира од самих почетака људског друштва, веома брзо еволуира и прати друштвена кретања, прилагођавајући се промјенама у сваком смислу. Под утицајима модерног начина живота, пратећи трендове и прилагођавајући се, криминал је напредовао од разбојништва и ситних крађа до сложене мреже која је попримила интернационални карактер и која укључује организовани криминал, високо- технолошки криминал и тероризам. Одговор цјелокупног друштва на трансформацију криминала захтијева синергију напора различитих сегмената (локалних заједница, правосудних институција, агенција за праћење токова новца и слично) а не само полицијских агенција, као и хоризонталну и вертикалну сарадњу и координацију активности на државном и међудржавном нивоу. Ипак, као један од кључних носилаца борбе против криминала, полиција је исказала низ слабости усљед традиционалног приступа организацији рада. Јавила се потреба за изнаглажењем ефикаснијих начина борбе и метода рада. Ово не значи да се могу занемарити предности и добре стране традиционалних метода. Напротив, нити се смију занемарити, нити се од њих може одустати.

3 Традиционални приступ заснован је на реактивном концепту према коме полиција и органи правосудја реагују тек након извршеног кривичног дјела. Кривично дјело се посматра као изоловани феномен и не разматра се у ширем контексту, тј. у свјетлу веза са социјалним и другим факторима који доводе до стварања услова и узрока за понављање извршења кривичног дјела од стране истих или других починилаца. Традиционални приступ не може адекватно одговорити савременим трендовима појавних облика криминала и у њиховом сузбијању, откривању и доказивању, јер је знатно шири спектар кривичних дјела који имају директну везу са условима друштвене средине. Поред неадекватности традиционалних метода рада полиције, као ометачи јављају се и неусклађеност између различитих полицијских агенција, правосудних институција, недовољно добра законодавна политика, непостојање система превенције и јасно дефинисане и правилно осмишљене националне стратегије за сузбијање криминалитета као и неажурне базе података, необученост аналитичара и недореченост процеса анализе, умањују ефикасност криминалистичке дјелатности.

Неопходно извршити њихово прилагођавање, допуњавање другим методама и усавршавање у смислу кориштења савремене технологије и научних достигнућа, прије свега оних у домену употребе модерних техничко- технолошких достигнућа у борби против различитих облика криминала.

Традиционалне методе рада полиције су превазиђене, или су недовољне, услед њихове реактивне природе и фокусираности на појединачан криминални догађај. Као такве, оне имају репресивни карактер и не нуде остварење дугорочних циљева. Улога заједнице је потпуно запостављена и пасивизирана и своди се на *„ћримање ћрофесионалних усљуга ћружених од сћране ћолиције, шћћо доводи до дисћћанцирања ћолиције од заједнице и самим ћћим мањка информација, ћћј. сћћвара се информациони дефицићћ“* (Шебек, 2015:2). А управо правовремене и тачне информације, прикупљене на законом дозвољен начин, омогућавају руководству полицијских организација да, у условима ограничености свих врста ресурса (и људских и материјалних), сврсисходно усмјерава и ангажује расположиве капацитете. Дакле, потреба за прикупљањем информација и прављењем обавјештајних производа, наметнула се као једна од варијабли успјешног управљања радом полиције и, јединим мјерилом тога успјеха- смањењем стопе криминала, односно броја догађаја са обиљежјима кривичних дјела и повећањем броја ријешених случајева.

Међутим, једнократна употреба прикупљених информација и података о криминалним активностима није сврсисходна нити исплатива. Евидентирање ових продуката у личним или локалним евиденцијама полицијских службеника и полицијских организација не одговара на просторну повезаност носилаца криминалних активности. Стога се јавља потреба за формирањем и перманентним ажурирањем база података и информација о криминалу, његовим носиоцима, организацијској структури, каналима логистичке подршке и слично, које ће бити доступне одређеном већем броју носилаца криминалистичке дјелатности. Постојање оваквих база података омогућава стварање шире слике о актуелној криминалној ситуацији у више нивоа (почев од локалног, преко регионалног до државног и

транснационалног). Да би ово у пракси било могуће извести, неопходно је осмислити и организовати читав процес, који ће обухватити све фазе- од планирања прикупљања, прикупљања информација, њиховог процјењивања, обраде, анализе, порањивања и дистрибуције заинтересованим ентитетима. Тако долазимо до појма *криминалистичко- обавјештајног рада*, или *рада полиције вођеног обавјештајним информацијама* (енгл. *ILP- Intelligence Led Policing*). Примјена криминалистичко- обавјештајног рада не треба, нити смије, да буде ограничена само на подршку реализацији полицијских задатака на оперативном нивоу, већ да треба да се примјењује системски и да буде саставни дио свакодневних активности полицијских структура.

У многим друштвима овај заокрет у начину рада полиције још увијек траје и још се трага за адекватним моделима организације рада, тим прије што је криминалистичко- обавјештајни модел релативно захтјеван и изискује посебно обучене и квалификоване кадрове, нарочито у области анализе прикупљених информација.

Упркос сложеној структури, са сигурношћу можемо устврдити да је криминалистичко- обавјештајни модел организације рада полиције најадекватнији облик одговора на актуелне облике криминалних дјелатности. Неизоставно се намеће и проблем успоставе контроле над овим процесом и спречавање злоупотреба па се стога, сви укључени у криминалистичко- обавјештајни процес, морају стриктно придржавати мандата који је дефинисан законским оквиром. Крајњи циљ је да се, кроз превентивни и предиктивни однос ка носиоцима криминалних активности заснован на прикупљеним подацима и координацију рада свих ефектива укључених у борбу против криминала, постигне критична предност у односу на извршиоце криминалних активности. Оваква филозофија даје потребну дозу проактивности полицијском раду, што би требало да је одговор на захтјеве које поставља заједница.

Криминалистичко-обавјештајна активност је релативно нов појам и појава у раду полиције. Не постоји довољно релевантних података и алата на основу којих је могуће „измјерити“ резултате и остварити тачан увид у ефикасност оваквог начина рада. Поред тога,

уочљиве су тешкоће и стагнација у развоју и примјени овог модела рада полиције. То се, у првом реду, може приписати недостатку адекватно обучених кадрова на свим нивоима или, пак, непотпуном разумијевању процеса криминалистичко- обавјештајног рада. Не може се занемарити ни неадекватна опремљеност појединих полицијских агенција.

Даље, не постоји унифициран формат организације криминалистичко- обавјештајног рада, већ се примијењени модел прилагођава потребама и захтјевима које агенција мора испунити, уважавајући све специфичности, посебности, расположиве ресурсе и друге услове у којима функционише дата полицијска агенција. Међутим, без обзира на примијењену форму организације, непобитно је постојање принципа на којима сваки модел треба да се заснива.

Суштина нове стратегије, коју предлажу познаваоци криминалистичко- обавјештајног рада, лежи у томе да се општа полицијска дјелатност издигне високо изнад садашње оперативне информације и криминалистичке обраде изолованог кривичног дјела, те да главну пажњу усмјери на стварање и култивисање криминалистичко-обавјештајног рада и полицијског рада вођеног криминалистичко- обавјештајном информацијом, тј. информацијом којој је додата вриједност. Ово је дуг, али плононосан процес који свакако има перспективе у криминалистици, односно криминалистичкој пракси, али је исто тако важно што је оваква полицијска дјелатност компатибилна са старијим моделима па се стога може упоредо и развијати (Шебек, 2015:3).

Концепт криминалистичко- обавјештајног рада полиције

Појава и успостављање новог концепта у организацији рада полиције условљена је изазовима до којих је довела трансформација појавних облика криминала. Иако сама идеја прикупљања обавјештајних сазнања у криминалистичкој пракси није била нова (полицијски службеници су, без обзира који модел организације рада је био примијењен, у пракси настојали уочити везе између инцидента, прикупљати и евидентирати податке о сумњивим и безбједносно

интересантним лицима и појавама, успостављати доушничке везе са лицима из криминалног миљеа и слично), рад полиције уобличен у *концепт криминалистичко-обавјештајне дјелатности* био је иновативан. Иновација се огледала у формализовању и систематизацији ових индивидуалних радњи, тј. њиховом увезивању у функционалан систем. Овакав модел организације рада полиције у пракси је познат као *криминалистичко-обавјештајни модел*. У литератури се, за означавање овако организованог рада полиције, користи појам „*рад полиције вођен криминалистичко-обавјештајним сазнањима*“ (енг. *ILP- Intelligence Led Policing*). По многима, ово представља важан заокрет, чак ренесансу, у раду полиције.

Појава овог концепта везује се за Велику Британију, тачније за покрајину Кент гдје је, почев од 2000. године, полицијски рад вођен обавјештајним сазнањима дефинисан као концепт на коме почива модел Националног криминалистичко-обавјештајног рада (енг. *The National Intelligence Model – NIM*).

Разлози због којих поједине државе усвајају овај концепт се разликују од случаја до случаја и углавном су одређени доминантним циљевима који се желе постићи. Тако је, пимјера ради, у Великој Британији овај концепт усвојен из економских разлога, док је у САД виђен као ефикасан модел борбе против организованог криминала и тероризма (нарочито након терористичких напада од 11. 09. 2001. године). Такође, и избор теоријског концепта на основу кога ће бити организован криминалистичко-обавјештајни модел је унутрашња ствар државе и зависи од њених потреба и постављених циљева.

Проблем дефинисања појма „обавјештајни рад“

Човјек је од давнина настојао да сазнаје уочавајући и анализирајући материјалне и нематеријалне трагове и чињенице. Организовао је извиђање ловишта, непознатих мјеста, непријатеља, настојећи да прикупи податке на основу којих би могао дјеловати. Зато с правом можемо рећи да бављење обавјештајним радом представља једну од најстаријих организованих активности људског друштва.

Нарочити значај ова дјелатност добија у модерно доба, када право-времена информација даје значајну предност.

Током развоја цивилизације бројни аутори настојали су да истраже, схвате и објасне обавјештајну дјелатност. Међутим, не можемо устврдити да је наука нарочито присутна у овом сегменту људске активности. Разлог за то треба тражити у тајности у којој се спроводи ова дјелатност и неспремности актера да међусобно размјењују искуства и представљају достигнућа.

У оквиру безбједносног система, обавјештајна дјелатност се организује и спроводи у циљу прикупљања обавјештајних података од значаја за безбједност властите државе. Према увријеженом мишљењу, обавјештајни рад и државне службе задужене за ову дјелатност, везују се искључиво за државну безбједност а војна организација се доживљава као један од главних носилаца обајештајне дјелатности. Међутим, савремене пријетње захтијевају обухватнији приступ и чине обавјештајну дјелатност комплекснијом и прилагодљивијом на промјене у окружењу. Сходно томе, почетком овог вијека, усљед проширења фокуса дјелатности са војне заштите државе на заштиту становништва и личне и јавне безбједности, те повећања броја објеката заштите, обавјештајни рад је доживио суштинске промјене. Највећим дијелом, промјене се односе на усмјереност ка аналитичком процесу и, на бази добијених закључака, предвиђању догађаја и упозоравању заинтересованих субјеката на идентификоване или процијењене пријетње. Крајњи циљ јесте предузимање мјера на предупређењу посљедица до којих може доћи у случају остварења пријетње. Испуњење овог циља захтијева употребу људских и материјалних, у првом реду техничких, ресурса.

Теоријско разматрање обавјештајне дјелатности није једноставно, јер је она заснована, најприје, на практичним активностима и тзв. „најбољој пракси“, које нису исте за различите агенције унутар државе нити између држава. Аналогно томе, ни криминалистичко-обавјештајна дјелатност не може бити јединствено теоријски постављена и конципирана. Ипак, с обзиром на то да је савремени обавјештајни рад комплексан спој технологије, научног знања,

организације и теорије игара, све је више покушаја да се детерминише као теоријски концепт који почива на научним сазнањима и користи научна достигнућа за свој развој. Значајна препрека истраживању ове дјелатности јесте њено појмовно одређење.

Као што смо већ рекли, до прве примјене концепта криминалистичко-обавјештајног рада (*Criminal Intelligence*) је дошло у земљама енглеског говорног подручја. Имајући у виду диверзитет енглеског језика, појавио се проблем појмовног одређења ријечи *intelligence* која је садржана у самом називу. У енглеском језику, овом појму се придружује тројако значење и може подразумевати:

- **процес прикупљања обавјештајних података**, односно начин на који је прикупљање одређених података планирано, организовано и реализовано и на који начин су они обрађени и вредновани;
- **производ**, односно знање које произилази из прикупљања и анализе сирових података и добијених информација и
- **специјализована организација**, односно појединци, групе или служба који извршавају задатке из домена прикупљања обавјештајних података.

У француском језику, обавјештајни рад се означава појмом *reinseignement*, и у дословном преводу би значео *истираживање*. У њемачком језику користи се појам *nachrihter*, што у преводу на српски значи *новост*, *вијест*. У српском језику, за свако од наведених значења појма *Intelligence* постоји посебан израз. Из ове вишезначности појма *Intelligence* проистиче и проблем дефинисања криминалистичко-обавјештајне дјелатности. Да би било могуће дефинисати оперативни оквир и разумјети сам процес, важно је јасно појмовно одредити криминалистичко-обавјештајну дјелатност.

У литератури није могуће пронаћи општеприхваћену дефиницију овог појма, већ се она своди на теоријска и практична разматрања појединих аутора усмјерена на разјашњавање значења термина *податак* и *информација*. Једна од традиционалних дефиниција обавјештајног рада, коју наводе Андонов и Станковић-Пејновић гласи: „Обавјештајни рад *представља* организовано *прикупљање*

повјерљивих информација и података о стању и активностима у другим државама и регионима, људима, организацијама или појединцима, систематизујући их, анализирајући и достављајући ове информације и податке до других државних институција које су их наручили и имају потребу за њима, а са циљем остварења безбједносних интереса у заштити сопствених објеката који су угрожени различитим видовима ризика и пријетњи. Прикупљање информација се врши различитим методама и средствима, легалним и илегалним начинима и од различитих извора информација.“ (Андонов и Станковић, 2014: 147-159). Ова дефиниција представља сублимацију суштине одређења и друштвеног карактера обавјештајног рада и упућује на његову секвенцијалност.

У исто вријеме, криминалистичко-обавјештајна дјелатност се уопштено дефинише као „полицијски рад чија је мисија да легално прикупља информације из свих расположивих извора информација и исте анализира како би обезбиједили стратешки или тактички финални криминалистичко-обавјештајни производ: криминалистичко-обавјештајну информацију (*Intelligence*).“ (Шебек, 2015). Раширено је схватање да је суштина криминалистичко-обавјештајне дјелатности прикупљање, процјена, обрада и анализа сирових информација, ради њиховог претварања у криминалистичко-обавјештајну информацију. Цјелокупан пут од сирове информације до криминалистичко-обавјештајне информације такође се одвија у оквиру секвенцијалног процеса, који називамо криминалистичко-обавјештајни процес.

Да бисмо, за потребе овог рада, одредили опште значење појмова податак и информација, определијели смо се за дефиницију дату у OSCE-овом приручнику *Рад полиције заснован на обавјештајним сазнањима*, у коме се наводи да су **подаци** „сирова и нерасуђена зајачања и мјерења. Примјери су одлике криминалне активности које је лако квантификовати, као што су пријаве кривичних дјела и друга стањислика криминала, базе података о починиоцима и полицијска задужења.“ Према истом извору, **информација** је „податак стављен у контекст и оснажен значењем, чиме добија већу

релевантност и сврху.“, док се **знање** дефинише као „информација којој је дајто тумачење и разумијевање. Када особа информацији даје своју мудрост, она постаје знање.“ (OSCE, 2017:19). Закључујемо да информација представља податак коме је додата одређена вриједност.

Сличности и разлике између обавјештајног и криминалистичко- обавјештајног рада

Ако извршимо брзу анализу дефиниција класичног обавјештајног и криминалистичко- обавјештајног рада, лако бисмо могли извести закључак да су ове двије активности, у суштини, истовјетне. Међутим, то није тачно. Ова два процеса, поред бројних сличности, имају и веома значајне разлике. Неке најочљивије додирне тачке су:

- **тајност:** оба процеса се планирају, организују и реализују конспиративно, уз веома ограничен број људи који су упознати са објектима, циљевима и задацима ових процеса;
- **организованост:** оба процеса се карактеришу високим степеном организације и координације активности;
- **непрекидност:** у овом послу, веома је значајно да процес, док траје, траје без прекида; само се непрекидним прикупљањем података може остварити квалитетан увид у активности објекта, или пак одсуство активности (што може бити значајно и, уз правилну анализу и тумачење, може имати велику информациону вриједност);
- **сврхисходност:** важно је да се процеси реално планирају, организују и изводе; од суштинске важности је да се јасно одреде циљ и сврха, како би било могуће идентификовати и разрадити властите правце дјеловања;
- **усмјереност на информацију:** на овај начин се избегава неконтролисано прикупљање података широког спектра и усмјерава рад људства на прикупљању и анализи података;
- **усмјереност на циљ:** ниједна обавјештајна служба или полиција нису опремљене у тој мјери да могу, у дужем временском периоду, вршити обавјештајну обраду циљева велике дисперзије и зато је неопходно одредити приоритете;

Поред наведених сличности, постоје и суштинке разлике између обавјештајног и криминалистичко-обавјештајног рада. Најважније разлике, које проистичу из саме суштине и уочавају се и у појмовном одређењу ових процеса су:

- обавјештајни рад се, по правилу, примјењује према држављанима или органима других држава, док је криминалистичко-обавјештајни рад усмјерен на појединце, групе или организације из криминалног миљеа;
- обавјештајни рад може да се одвија и ван законских оквира и правне регулативе, што се не може рећи за криминалистичко-обавјештајни рад;
- у процесу обавјештајног рада се, за разлику од криминалистичко-обавјештајног могу користити и илегалне методе, које нису у складу са законским прописима;
- подаци и информације прикупљени традиционалним обавјештајним методама углавном нису употребљиви на суду, док подаци и информације прикупљене у процесу криминалистичко-обавјештајног рада морају бити судски ваљане;
- традиционални обавјештајни рад је усмјерен на прибављање обавјештајне информације, док се криминалистичко-обавјештајни рад, поред тога, бави и дефинисањем мјера и предлагањем рјешења за сузбијање криминалних појава и трендова. Ово уочава и Картер (2009), који сматра да криминалистичко-обавјештајна дјелатност има два широко постављена циља:
- **превенцију**, усмјерену на елиминисање или ублажавање пријетње кроз производњу два типа криминалистичко-обавјештајних производа:
- *криминалистичко-обавјештајни производ (Tactical Intelligence)*: усмјерен на идентификовање и описивање краткорочних пријетњи. Израђује се и дистрибуира доносиоцима одлука у агенцијама за примјену закона у сврху правовременог планирања превентивних мјера и активности;
- *оперативни криминалистичко-обавјештајни производ*

(*Operational Intelligence*): усмјерен на дугорочне пријетње који се користи за усмјеравање истражних радњи код истраживања сложених криминалних активности које се одвијају на више просторно удаљених локација.

- **планирање и алокацију ресурса**, усмјерене на обезбјеђење обавјештајне подршке доносиоцима одлука кроз описивање промјене природе пријетње, њеним карактеристикама, развоју и дисперзији ради развоја стратегија реаговања и прерасподјеле ресурса.

Дакле, иако сродне и генеалошки врло сличне дјелатности, ипак имају значајних разлика. Можемо закључити да ни једна ни друга дјелатност нису науке, већ више вјештине које нису прецизно одређене и дефинисане.

Криминалистичко- обавјештајна дјелатност

Последњих година долази до значајног продора и употребе криминалистичко- обавјештајне дјелатности у агенцијама за примјену закона широм свијета, као посљедица схватања концепта који је понуђен и разумијевању предности које носи његова примјена. То је један од основних разлога зашто је дошло и до његове широке примјене у пракси. Нажалост, мало је домаћих аутора који у потпуности разумију значај, потенцијал и иновативност коју нуди оваква организација рада и који су у стању стручној и широкој јавности представити предности овог модела и детерминисати кључне компоненте за његову имплементацију. Међу њима, један од значајнијих је Драган Манојловић, који у својим радовима уочава мисаону компоненту криминалистичко-обавјештајне дјелатности и схвата улогу људског фактора. Из оваквог разумијевања, проистиче и дефиниција да је то: „мисаоно чулна активност којом је утврђено постојање догађаја, стања, односа, особина, појава или процеса који постоје у објективној стварности.“ (Манојловић, 2005:108-119).

Управо из ове идентификације људског ресурса као најзначајнијег за функционисање цјелокупног процеса криминалистичко- обавјештајног рада произилази велико неслагање у академским и стручним круговима о томе, да ли криминалистичко-обавјештајна дјелатност треба да буде смјештена унутар одређених организационих цјелина, или да то пак буде саставни дио општег рада полицијских службеника. Присталице овог другог концепта, за означавање своје идеје, користе термин *интегрални криминалистичко- обавјештајни рад*. Оба ова рјешења имају добре и лоше стране.

Предности првог модела, који се заснива на тези да *криминалистичко- обавјештајни рад треба бити институционализован*, тј. да за његово спровођење у пракси буде задужена специјализована јединица или организациона цјелина посебно формирана и обучена за ту сврху су:

- лакше достизање захтијеваног нивоа обучености и постизање стандардизације у прикупљању, обради, анализи и дистрибуцији обавјештајних производа;
- олакшано остваривање функције контроле и надзора над радом субјеката укључених у процес;
- мања вјероватноћа отицања тајних података и информација;
- олакшана координација и синхронизација рада;
- поједностављен проток информација, инструкција, смјерница и наређења;
- захтијева мање средстава за опремање неопходним ресурсима;
- боља заштита тајности процеса и прикупљених информација.
- Слабости које се уочавају код овог модела су:
- изолованост криминалистичко-обавјештајне службе од остатка полицијске организације;
- недовољна интеракција између криминалистичко- обавјештајне службе и остатка полицијске организације;
- отежана сарадња и размјена података и информација са другим организационим цјелинама и јединицама полиције због компететивности у постизању резултата;
- број персонала који би имала једна таква јединица или организациона цјелина није довољан да квалитетно „покрије“ цјелокупну територију за коју је надлежна и сл.;

Предности другог модела, који се још назива и *шопалним обавјештајним радом*, су:

- уграђивање криминалистичко- обавјештајне дјелатности све сегменте полицијског система;
- повећан квантитет прикупљања података, што ће довести и до побољшања квалитета информација;
- боља „покривеност“ територије;
- више „сензора“ за прикупљање података;
- **Слабости** оваквог начина организације криминалистичко-обавјештајног рада су:
- отежано достизање потребног нивоа обучености свих полицијских службеника;
- отежан утицај на промјену свијести и едукација о новим методама и техникама рада;
- отежано остваривање функције контроле и надзора над радом субјеката укључених у процес;
- повећана могућност отицања тајних података и информација;
- отежана координација и синхронизација рада;
- усложњен проток информација, инструкција, смјерница и наређења;
- захтијева значајнија улагања за опремање неопходним средствима;
- слаба заштита тајности процеса и прикупљених информација.

Начела криминалистичко-обавјештајног рада

Без обзира на то који од наведених начина организације је примијењен, искуства из пракси криминалистичко- обавјештајних служби полиција у свијету, указују на нужност примјене неких општих начела у криминалистичко- обавјештајном раду, у циљу заштите интегритета и дигнитета. Као заједничка, истичу се следећа:

- **начело законитости**, подразумејева стриктно придржавање слова и духа позитивних законских прописа;
- **начело објективности**, подразумејева потпуно елиминисање субјективитета, личних ставова, мишљења, предрасуда,

фрустрација и слично које полицијски службеник који се бави овим обавјештајним радом може имати, као и свака друга људска јединка;

- **начело истине**, блиско је повезано са претходна два, и не може бити испуњено уколико претходна два нису;
- **начело методичности у планирању криминалистичко-обавјештајне дјелатности**, упућује на сложеност процеса, значај планирања и одређивања циљева и задатака;
- **начело оперативности и брзине**, подразумејева познавање стања на терену (општа ситуација, жаришта криминала, појавни облици, руте логистичког обезбјеђења за извршење кривичних дјела и слично) и правовременост предузимања криминалистичко-обавјештајних мјера;
- **начело темељитости**, у суштини, је лична особина лица које се бави криминалистичко-обавјештајним радом (површност и брзоплетост не само да су непожељне, већ и особине које могу нанијети значајну штету самом процесу криминалистичко-обавјештајног рада, али и угрозити безбједност службених и цивилних лица кроз доношење одлука заснованих на информацијама прибављеним у непоштовање овог начела);
- **начело поштовања и заштите људских права** је од есенцијалног значаја и не подразумејева изузетке у којима се може одступити од овог начела;
- **начело тајности (конспиративности) и чувања службене тајне** је од нарочитог значаја у примјени прикривених метода прикупљања криминалистичко-обавјештајних података (мада поједини аутори сматрају да се ово начело не односи једнако на све радње и поступке који се предузимају у процесу криминалистичко-обавјештајног рада, наводећи да се неке радње, као нпр. прикупљање података из отворених извора, предузимају јавно, сматрамо да ова тврдња нема упориште у пракси јер, у датом примјеру, иако је извор података јаван, сама чињеница да је неки објекат предмет обавјештајног интересовања и обраде-представља чињеницу која захтијева заштиту тајности);

- **начело координације и сарадње**, почива на чињеници да сарадња између различитих полицијских агенција, или цјелина унутар једне агенције, мора бити ефикасна, без обзира на административна и територијална разграничења, јер криминал не познаје границе.
- **начело превентивног поступања**, могло би се дефинисати као срж криминалистичко-обавјештајног рада јер је комплексан процес је дизајниран да обезбиједи довољно информација на основу којих је могуће дјеловати превентивно;
- **начело стручности и специјализације**, подразумијева перманентну едукацију персонала укљученог у процес криминалистичко-обавјештајног рада, али и усавршавање, прилагођавање и унапређење примијењених метода и техника;

С обзиром да, како смо рекли, обавјештајни рад није научна дисциплина па као такав нема усвојену јединствену терминологију и да се криминалистичко-обавјештајна дјелатност највећим дијелом ослања на достигнућа обавјештајног рада, то ни у оквиру криминалистичко-обавјештајног рада нема јединствене терминологије. Тако код појединих аутора наилазимо на слободу и широк дијапазон појмовних одређења за исту појаву, процес или дјелатност. Због тога је од значаја да овдје напоменемо да, иако постоје различита виђења и схватања, између **криминалистичко-обавјештајне дјелатности** и **полицијског рада вођеног криминалистичко-обавјештајним информацијама (ILP- Intelligence Led Policing)** не постоји знак једнакости. Криминалистичко-обавјештајна дјелатност је појам ширег значења и она обухвата све компоненте криминалистичко-обавјештајног рада, док је полицијски рад вођен криминалистичко-обавјештајним информацијама модел организације рада полиције, али и филозофски приступ примјени информација добијених у овом процесу. Дакле, полицијски рад вођен криминалистичко-обавјештајним информацијама је више практична примјена концепта криминалистичко-обавјештајне дјелатности.

Рад полиције вођен обавјештајним информацијама (ILP-Intelligence Led Policing)

Рад полиције вођен криминалистичко- обавјештајним информацијама је концептуално усмјерен „одозго надоље“, што је послиједица испуњавања једног од задатака *ILP* – утицаја на доносиоце одлука да планирају ангажовање и усмјеравају полицијске ресурсе. Дизајниран је као допуна традиционалног, реактивног модела рада полиције, јер се неке добре стране традиционалног приступа не могу пренебрегнути и надомјестити.

Два су водећа приступа организацији полицијског рада вођеног криминалистичко- обавјештајним информацијама. Први концепт, у литератури познат као „3-*i*“ модел, осмислио је Џери Ретклиф (*Jerry H. Ratcliffe, PhD*), а други концепт су објаснили Дејвид и Џереми Картер (*David L. Carter, Ph.D. & Jeremy G. Carter*).

Назив Ретклифовог модела потиче од енглеских ријечи којима је описана суштина овог концепта: *interpret* (протумачити-тумачење), *influence* (утицај) и *impact* (дјеловање). Кроз овај концепт, он настоји да рационализује приступ рјешавању проблема криминала и да, уз компромис утрошка ресурса и ефикасности, постигне крајњи циљ полицијског рада вођеног криминалистичко-обавјештајним информацијама- смањење утицаја криминала, било кроз превенцију или кроз репресију. Базиран на једноставној филозофији, гдје се кључна улога додјељује анализи и аналитичарима, погодан је за усвајање и имплементацију у већем броју полицијских агенција.

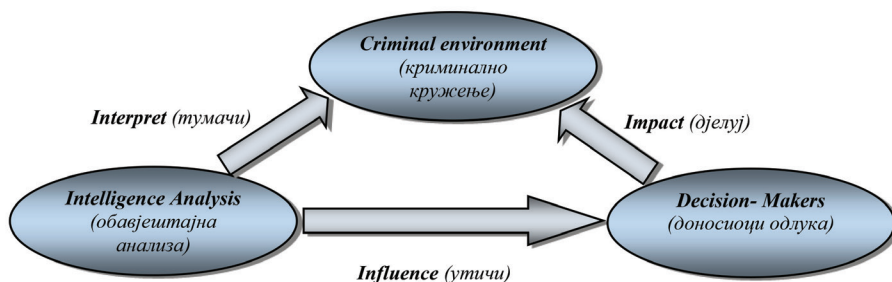
Теоријски концепт полицијског рада вођеног криминалистичко-обавјештајним информацијама према Картеру & Картеру, као полазиште има пријетњу, у чијем одређивању значајну улогу има заједница. У суштини, заснован је на „најбољој пракси“ из сродних модела организације рада полиције, као што су рад полиције у заједници (*Community Policing*) и проблемски оријентисан рад полиције (*Problem Oriented Policing*), подржаној аналитичким производима, постављеној на широкој бази опсервације пријетњи (тзв. *све њрећње* (*all-threats*)) и злочина (тзв. *сви злочини* (*all-crimes*)) и приступом базама криминалистичко- обавјештајних података и извјештаја. Грубо

речено, овај концепт представља надградњу и критичку разраду појединих фаза Ретклифовог модела.

Због своје једноставности у погледу концепције и практичне примјене, Ретклифов модел је наишао на шире прихватање од стране стручне заједнице него други концепти. Управо из тог разлога, у овом истраживању ћемо нешто више рећи о Ретклифовом моделу.

Ретклифов (Rattclife) модел (3-i model)

Принципска шема функционисања 3-и модела приказана је на слици 1⁴:

Слика 1: 3-и модел (основне компоненте процеса)

Према аутору, овај модел омогућује да се формира цјеловита представа и може довести до хапшења објеката криминалистичко-обавјештајне обраде. Међутим, да би то било могуће, неопходно је да анализа, као централни процес овог модела, испуни своју улогу, тј. да аналитичари испоље критичан утицај на доносиоце одлука и усмјере их у правцу ефикасног одлучивања и дјеловања у криминалном окружењу. Даље, Ретклиф сматра да процес може ефикасно функционисати само као цјелина и да, прескакање или искључивање било које од фаза, може резултирати неуспјехом.

4 Преузето и модификовано од Ratcliffe, J. H. (2010). Intelligence-led policing: Anticipating risk and influencing action. Intelligence, стр. 7.

Полицијски рад вођен криминалистичко-обавјештајним информацијама има дуални фокус рада. Осим на проблеме, он се усмјерава и на обавјештајно интересантне и озбиљне преступнике. Хијерархија и централизација у одлучивању и усмјеравању рада су, за разлику од неких других модела организације рада полиције, заступљени и одрживи.

Криминално окружење представља оперативни простор у коме полицијски службеници извршавају задатке. Као дио опште друштвене средине, склоно је промјенама и флукутацијама и налази се у непрекидном кретању. Због тога, захтијева перманентно усмјеравање напора у циљу тумачења и описивања насталих промјена. Природа и сложеност окружења зависе од нивоа на коме дјелује дата полицијска организација, али принципи у приступу тумачењу су исти, док само тумачење има исти циљ - да се утиче на окружење кроз правилно и сврсисходно доношење одлука и предузимање акција.

Анализа информација је, слободно можемо рећи, срж и суштина полицијског рада вођеног криминалистичко-обавјештајним информацијама. У аналитичкој обради, податак добија значење који га претвара у информацију. Ипак, међу теоретичарима постоје извјесна неслагања о значају и методама које се примјењују у фази анализе. Једна група мисли да без анализе нема ни криминалистичко-обавјештајне информације, јер информацију сматрају аналитичким производом. Други, пак, заступају становиште да је сам процес анализе сувише идеалистички замишљен и да, као такав, у пракси тешко може ефикасно функционисати. Ова група теоретичара нуди тзв. *DIKW* концепт (енг. *Data- Information- Knowledge- Workout*; *јодаџак- информација- знање- њроизвод*). Практично, присталице овог концепта имају стајалиште да анализа претвара податак у информацију, али да је неопходно примијенити колективну мудрост да би информација постала криминалистичко-обавјештајни производ.

У оквиру Ретклифовог модела, анализа информација има двојаку улогу: да описује и тумачи криминално окружење и да испољава утицај на начин размишљања доносилаца одлука.

Тумачење криминалног окружења није функција која зависи искључиво од улагања у обуку персонала или израду алата, већ и од ограничења. Крајњи циљ тумачења јесте да се информација стави у контекст окружења и претвори у криминалистичко- обавјештајни производ.

Доносиоци одлука и доношење одлука су, можемо рећи, извршни дио система у коме функционише процес криминалистичко-обавјештајног рада. Доношење одлука у безбједносним агенцијама је осјетљивије него у другим агенцијама, због импликација које има на окружење. Стога се цјелокупан процес одлучивања мора одвијати унутар формално- правног оквира који је неповредив, како би се сузбио спектар негативних утицаја одлука (нарочито на грађане). Улогу и значај полицијског рада вођеног криминалистичко-обавјештајним информацијама, можда, најбоље можемо уочити у фази доношења одлука, када помаже да се попуне информационе празнине и редукују недоумице.

Утицај на доносиоце одлука представља други задатак анализе. Уколико аналитичар није у стању да „прода“ свој производ, акција ће сасвим извјесно изостати а резултати анализе ће бити протраћени. Неријетко, у пракси се дешава да, због индолентности и рутинерског поступања, криминалистичко- обавјештајне службе не успијевају пласирати своје производе, или доносиоци одлука нису спремни да предузму правовремену и адекватну реакцију.

Дјеловање на криминално окружење је експонент успјешности донесених одлука и предузетих акција. Иако садржи бројне варијабле и ограничења, широк је спектар манифестација утицаја на криминално окружење. Свакако најважнији манифест јесте смањење криминала у датој средини, али постоје и многи други.

У посљедње вријеме јављају се настојања да се криминалистичко- обавјештајна дјелатност сведе у јединствену форму и да се осмисли одређен шаблон по коме ће функционисати читав процес. Међутим, управо флексибилност и прилагодљивост криминалистичко-обавјештајне дјелатности организацијској и формацијској структури чине је примјењивом у већини агенција. Умјесто потраге

за универзалним моделом организације рада, свака заинтересована агенција мора сагледати цјелокупан концепт криминалистичко-обавјештајне дјелатности из своје перспективе и у контексту циљева које жели постићи. Након тога слиједи одређивање политике и процеса који ће криминалистичко-обавјештајну дјелатност и полицијски рад вођен криминалистичко-обавјештајним информацијама учинити примјењивим за дату организацију.

У овом дијелу рада ћемо дефинисати факторе који су неопходни за успостављање и ефикасно функционисање полицијског рада вођеног криминалистичко-обавјештајним информацијама. Аутори из ове области су сагласни да постоји читав низ ових чинилаца, али да су међу њима најзначајнији⁵:

- посвећеност (менаџмента и особља) концепту и сарадњи;
- подешавање организационе структуре;
- обука (едукација) и подизање свијести;
- план прикупљања информација и план управљања информацијама;
- унапређење аналитичких капацитета;
- повезивање модела са сродним конструкцијама полицијског рада (рад полиције у заједници, проблемски оријентисан рад и сл.);
- правна регулатива;
- промена културе у прихватању концепта полицијског рада вођеног криминалистичко-обавјештајним информацијама;

Најбоља полазна тачка код увођења новина у праксу јесте демистификација и упознавање персонала са предностима и разлозима због којих је нешто потребно прихватити у пракси. Наравно, треба правити дистинкцију међу аудиторијумом и дефинисати циљне групе. Примарна циљна група код увођења полицијског рада вођеног обавјештајним информацијама у праксу јесте особље које ће бити

5 Преузето и модификовано од Шебек, В. (2015). *Криминалистичко-обавјештајни модели организације полиције у контроли криминалитета* (Doctoral dissertation, Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет), стр.108

директно укључено у обавјештајни процес. На овај начин се постиже мотивација и подстиче посвећеност концепту. Упоредо са мотивационим активностима, као саставни и паралелни процес, одвија се обучавање и едукација персонала. Потреба за обуком никако не може бити пренаглашена. Обука би требало бити усмјерена у два правца: на развој свијести и на развој вјештина. Циљ развоја свијести јесте превладавање отпора који је иманентан када су у питању промјене. То је могуће постићи кроз обликовање ставова, система вриједности и убјеђења. Ово је свакако тежак и дуготрајан процес који изискује стрпљење и који, нажалост, никада не може бити доведен до краја, али може достићи потребан ниво. Развојем плана прикупљања и управљања информацијама се, практично, одређују задаци, приоритети, методе и ресурси који ће бити ангажовани, чиме се одређује оквир слике коју треба сагледати.

Нарочито важан али осјетљив сегмент процеса криминалистичко-обавјештајног рада, који има значајну мотивациону улогу, јесте начин вредновања постигнутих резултата. Међу стручним особљем, директно укљученим у криминалистичко-обавјештајни процес, тешко је примјењив традиционални систем евалуације и стимулisaња заснован на егзактним квантитативним показатељима (број хапшења, број написаних казни, број интервенција на терену и слично). Начин вредновања резултата рада службеника укључених у криминалистичко-обавјештајни процес би требало да буде базиран на квалитативним процјенама, заснованим на пракси.

Закључак

Карактеристике и појавни облици криминалитета у модерно доба нужно мијењају филозофију приступа његовом сузбијању. Увођењем нових стратегија, тежи се постизању синергије циљаних превентивних и репресивних мјера ради остваривања дугорочних циљева борбе против криминалитета.

Иако релативно нова филозофија, криминалистичко-обавјештајна дјелатност и на њој заснован полицијски рад, омогућавају

постизање јединства и симбиозе између проактивних и реактивних метода полицијског рада. Штавише, ове методе се међусобно допуњују. Можда најзначајнији допринос криминалистичко-обавјештајног рада јесте у рационализацији употребе расположивих ресурса.

Због своје сложености, постоји значајан степен неарзумијевања и отпора имплементацији криминалистичко-обавјештајног рада. Као комплексна и садржајна активност, оваква врста рада се не може свести на пуки формализам и попуњавање образаца обавјештајних извјештаја. За њен развој и усвајање потребно је обезбиједити ресурсе, како људске тако и материјалне. Прије тога, потребно је придобити доносиоце одлука на вишим нивоима и навести их да сагледају и схвате своје мјесто и улогу и убиједити их у функционалност концепта. Добра полазна тачка је утицај на формирање ставова и мишљења и обука, најприје особља које ће бити директно укључено у криминалистичко-обавјештајни рад, а затим и остатка људства на свим нивоима и у складу са њиховим надлежностима, мјестом и улогом у криминалистичко-обавјештајном процесу.

Потешкоћу представља чињеница да је ова област недовољно истражена и испитана и, као таква, недовољно „покривена“ литературом. Због традиционалног схватања појма *обавјештајни*, и криминалистичко-обавјештајни рад се често настоји мистификовати и обавити велом тајне, тако да се врло тешко долази до „најбоље праксе“ полицијских агенција из других држава и размјене оперативних искустава, јер се настоје заштитити достигнућа у криминалистичко-обавјештајном раду, нарочито техничко-технолошка. Ова појава није ријетка ни у односима између сродних агенција унутар једне државе.

Подједнако значајно за ефикасност криминалистичко-обавјештајног процеса је и успостављање информационог система, који ће бити тако дизајниран да омогућава похрањивање и обраду прикупљених података и информација, те њихову размјену са партнерима и клијентима.

Сагледавањем специфичности појединих агенција за примјену закона, указали смо на то да не постоји универзални шаблон по

коме криминалистичко-обавјештајна дјелатност функционише, већ да је она адаптабилан процес који зависи од потреба, могућности и расположивих ресурса дате агенције и циљева који се желе постићи.

Криминалистичко-обавјештајни рад заиста нуди значајне предности у борби против организованог и озбиљног криминала и пун спектар у одговору на безбједносне захтјеве достиже у комбинацији са традиционалним- реактивним радом полиције. Предности овог начина организације рада полиције потичу од ефикасније употребе расположивих ресурса, усмјеравања активности и могућности предузимања превентивних акција.

Дакле, криминалистичко-обавјештајни рад, као релативно нов концепт, још увијек није довољно истражен. Иако су евидентне значајне предности, нарочито у области борбе против организованог и озбиљног криминала, максималне ефекте достиже у комбинацији са традиционалним методама полицијског рада. Даља истраживања и напоре у популаризацији овог начина рада, треба усмјерити на придобијање наклоности доносилаца одлука на највишим нивоима и у правцу едукације службеника у овим агенцијама. Да би процес обуке био олакшан, критичан моменат је обезбјеђење неопходне литературе на домаћем језику и произвођење инструктора који ће одржавати континуитет у обучавању.

Литература и коришћени извори:

1. Андонов, О., & Станковић, В. (2014). Криминалистичко-обавештајни рад–теоријски и практични приступ савременог рада полиције. *Војно дело*, 3, 147-159
2. Манојловић, Д. (2005). Криминалистичко-обавештајни рад „препознавање појава из окружења-прикупљање обавештајних података. *Безбедност*, 47, 108-119.
3. OSCE (2017). *TNDT/SPMU серија њудлијације, вол. 3 Приручник OSCE-а Рад њолиције заснован на обавјештајним сазнањима*
4. Ratcliffe, J. H. (2010). Intelligence-led policing: Anticipating risk and influencing action. *Intelligence*.
5. Симоновић, Б. (2004.) *Криминалистика* , Правни факултет, Институт за њравне и друштвене науке.
6. UNODC (2011.), *Криминалистичка обавјештајна сазнања-ујујство за руководиоце*, (Беч, Публикација УН,2011δ)
7. Carter, D. L. (2009). Law enforcement intelligence: A guide for state, local, and tribal law enforcement agencies, Washington DC: US Department of Justice, Office of Community Oriented Policing Services.
8. Шебек, В. (2015). *Криминалистичко-обавештајни модели организације њолиције у контроли криминалијетта* (Doctoral dissertation, Универзитет у Крагујевцу, Правни факултет)

Запримљено: 20.06.2021.

Прихваћено: 15.09.2021.